

սիպպոսիւններուն վրայ նոյնը չի տեսներ: Յայտնի է ուրեմն թէ Հռովմայեցւոց մեծամասնութիւնն ալ այս վերջնոյս կողմն էր. նոյն բանը կրնանք դուրսցել նաեւ նորոց համար. այսօրուան օրս ալ մարդկանց մեծամասնութիւնը՝ գաղափարակից է Սիկիոնի արձանագործին, և հաւասարապէս կրկին կատարեալ անձանց մէջ՝ միշտ բարձրագոյնը կ'ընտրէ:

Գերմանական ժողովրդական առած մը՝ բարձրահասակ անձինք բազմաթիւ տանց կը նմանեցընէ, յորս որչափ աւելի բարձրանաս՝ յարկերն այնչափ ևս կ'անշքանան: Սակայն փորձով ապացուցեալ ճշմարտութիւն մ'է որ հանճարեղ անձինք՝ շատ աւելի յաճախ կը հանդիպին միջին հասակէն իսկ վար եղողներուն մէջ. Պիզմարը և Մոլթեքէ բացառութիւն պէտք է համարուին. իմաստասիրաց ոչ մին բարձրահասակ էր: Նշանաւոր զօրավարը և ռազմագէտը գրեթէ ամէնն ալ կարճահասակ էին. սկսեալ յԱտտիդասայ և ի Լէնկթիմուրէ մինչև 'ի մեծն Փրեզերիկոս, դուքսն Ուիլլինկդըն, Նէյսըն և Նաբոլէոն:

Նշանաւոր բանասիրաց և արուեստագիտաց դասուն մէջ բազմաթիւ են կարճահասակներն. ինչպէս Եզովրոս, Կոնփուկիոս, Որատիոս, Միլտոն, Տրայտըն, Տիքէնս, Մաքուլէյ, Բոթ, Սուիֆթ, Շիլլեր, Ուլլանտ, Միքէլանճէլօ, Ռաֆայէլ և Դիւրներ: Մեծամեծ յեղափոխիչք, Լուտեր, Կալվին, Մէլանդոն, Երազմոս ամէնն ալ կարճահասակ էին. օրինակները կրնանք դեռ շարել, չըսեմ յանհուն՝ բայց յայտնի է թէ քանի մը էջ. այս ալ ծանօթ է որ առասպելաց, վէպերու և ամէն ազգաց պատմութեանց մէջ՝ կարճահասակ անձանց քաջութիւն և գերազանցութիւնն հռչակուած է ընդդէմ բարձրահասակներու:

ԲԱՐԻՁՈՒ ԱԶԳԱՅԻՆ ԳՐԱՏՈՒՆԸ

Թ Գաղղիա Արքունական Գրատան մը առաջին գաղափարն և ծրագիրն Ս. Լուդովիկոսի ժամանակէն կը սկսի (1226—1270), Մինչև նոյն ատեն երկրին մէջ գտնուած գրեանք՝ բազմաթիւ

վանորէից մէջ կը պահուէին. այս գրոց մեծամասնութիւնը կը կազմէին Ս. Գիրքը, Ս. Հարց դրուածք, կանոնական գրութիւնք, պատարագամատոյցք և մատոյցք, և սակաւաթիւ լատին և յոյն հեղինակաց ձեռագիրք: Սուրբն Լուգովիկոս այս ամէն գրքերն օրինակել տուաւ, և 'ի Բարիդ առանձին տեղ մը հաւաքեց զանոնք. բայց իւր մահուրնէն վերջը՝ այս գրեանք ալ ցրուեցան դարձեալ յայլ և այլ մենաստանս, որոց կտակեր էր թագաւորը նախընթացաբար: Յ'Ազգային Գրատանն այս ժամանակէս միայն պատարագամատոյց մը մնացած է՝ 83 մեծ և գրեթէ 100 փոքր զարդանկարով:

Կարողոս Ե. առաջինն եղաւ որ բո'ւն գրատուն մը հաստատեց. Լուվրի աշտարակաց միոյն մէջ 1200 հատոր ժողվեց. որոց մեծ մասը պատկերազարդ պատարագամատոյցներ և այլ կրօնական գրութիւններ, սրբոց վարքեր և առասպելախառն պատմութիւններ, հմայութեան և աստեղագիտութեան վերաբերեալ գրքեր էին: Նոյն գրատան քարտուղարն ժիլ Մալէ՝ ցանկ մը շինեց, և որպէս զի գրասէրք յո և իցէ ժամու օգուտ կարենան քաղել այս գրատունէն՝ միշտ արծաթեայ կանթեղ մը կը վառուէր 'անդ: Սակայն այս թանկագին և կարևոր հաւաքումը ցրուեցաւ դարձեալ Կարողոս Զի ժամանակ, և այսօրուան օրս միայն հինգ կամ վեց հատոր մնացեր են անկէ. իսկ թագաւորին եղբարքը, այսինքն ա'Մնժուի և Պէրբրիի դքսերն՝ իրենց սեպհական գրեկաց մէջ մեծ գրատուններ հաստատեցին, որոց գրեանք յետոյ ճոխացուցին Թագաշորին Մատենադարանը:

Կարողոս Է. և Լուգովիկոս ԺԱ. շատ գրասէր թագաւորներ չեղան. Կարողոս Ը. ընդհակառակն բերաւ իրեն հետ Խտալիայէն բազմաթիւ յարգի գրչագիրներ, և Լուգովիկոս ԺԲ. իւր գրատունն 'ի Պուա փոխադրեց, աւելցնելով վրան Սֆորցա և Փաւիոյ վիպերնդի ընտանեաց մատենադարանաց գրեանք, փեղարքայի և Լուի տը Պրիւժի, որ ժամանակին ամենէն աւելի հարուստ գրատանց մին էր, թանկագին ձեռագրերով. իւր թագաւորութեան ժամանակ՝ Յովհաննէս Պուրտիշոն յարագրեց իւր գլուխ գործոցն, որ ցարդ կը պահուի յԱզգային Մատենադարանին, այսինքն Պրիւժային Աննա թագուհւոյն համար շինած հռչակաւոր Ժամակարգոյթեան գիրքը:

Տպագրութեան գիւտը՝ մատենադարանաց ամենամեծ զարգացումն պատճառեց. և յիշուի կը հաշուեն որ գիւտին տարիէն սկսեալ ցամա 1500 յԵւրոպա հինգ միլիոն հատոր գիրք տպագրուեցաւ:

1544ին փրանկիսկոս Ա. 'ի Ֆոնդէնպոյ փոխադրել տուաւ

Յովհաննէս Բարեսարտին և Կարողոս տ'Մնկուլէմի հաւաքած գրեանքն. որոց վրայ յետոյ յաւելան Պլուա և Մուլէն դղեկաց մէջ գտնուած հաւաքմունք: Այն ժամանակէն սկսեալ՝ Թագաւորին մատենադարանը դադրեցաւ իրեն բացարձակ ստացուածքն ըլլալէ. և թէպէտ դեռ ևս իբր հասարակաց հաստատութիւն մը չէր համարուեր, սակայն ամէն աստիճանէ ուսումնասէրք անդ կ'ընդունուէին:

Հենրիկոս Բ. (1547—1559) մասնաւոր սէր մ'ունենալով փառակազմ գրեանք՝ 800 հատորէ աւելի կազմել տուաւ, յորոց ամէնն ալ իբր օրինակ կրնան համարուիլ վայելութեան և ընտիր ճաշակի. ընդհակառակն իրեն յաջորդող երեք Թագաւորներն մատենադարանին վրայ բնաւ սէր չունեցան, ուստի Կարողոս Թի ժամանակ 'ի Ֆրնդէնպոյլէ փոխադրուեցաւ 'ի Բարիզ: Լուդովիկոս ԺԴ. փիլիպպոս Նիւրոյ Շարդրի եպիսկոպոսէն 500 հատոր գնեց. և Մատենադարանն ատենը կը պարունակէր 16,746 հատոր. այն ժամանակ բուն գրատունէն բաժնեցին Թագաւորին ուսումնասնեակը, որ իբր իրեն առանձին սեպհական ստացուածք պահուեցաւ 'ի Լուվր, մինչդեռ մեծ գրատունն հաստատուեցաւ Լ'ա Հարբ փողոցը, Թագաւորին առանձին գրատունը՝ քիչ վերջը « Լուվրի Մատենադարան » կոչուեցաւ, զոր յետոյ յեղափոխութեան ժամանակ այրեցին, և քանի մը կտոր միայն կրցան ազատել: Լուդովիկոս ԺԴ. գրոց կարևոր գնումներ կատարեց, այնպէս որ մատենից թիւը 70, 000 հատորի բարձրացուց, և Քուլլէր 1666ին վիվիէն փողոցին մէջ երկու տուն գնեց զանոնք զետեղելու համար:

Ութնտասներորդ դարուն թէ՛ ձեռագրաց և թէ՛ գրոց թիւն շատ աճեցաւ. օրինակի համար, 1732ին Քուլլէրի հաւաքումը գնուեցաւ, որ 6000 ձեռագրէ աւելի կը բովանդակէր. տասնուհինգ տարի առաջ Կարողոս տ'Օզիէ Մարդէն մատենադարանին նուիրեր էր իւր « Ճիւղագրական գրատունը » որ շատ հարուստ հաւաքում մ'էր: Օրլէանի դքսին տեղապահութեան ժամանակ՝ գրատունը ցայսօր գտնուած տեղը փոխադրուեցաւ, որ առաջ Մագարէն ծիրանաւորին ստացուածն էր:

Մինչև այն ատեն գրատունը հարստացեր էր գնմամբ, ընծաներով և փոխանակութեամբ. ընդհակառակն յեղափոխութեան ժամանակ՝ վանօրէից և այլ կրօնական հաստատութեանց մատենադարանաց յափշտակութեամբ մեծապէս հարստացաւ 1789ին: Սակայն ցաւալի է ըսել որ այս գանձուց փոխադրութեան ժամանակ սոքէտ և դրգռեալ ռամիկը՝ բարբարոսական կերպով՝ ամենէն գեղեցիկ կազմերը փճացուց, ամենէն աւելի յարգի ձե-

ռագիրները պատրուտեց , այնպէս որ Դաշնակցութիւնը 1794ին ստիպուեցաւ օրէնք մը հրատարակել գրոց և արուեստական գործոց ջնջումը արգելելու համար : Երկու տարի առաջ՝ միայն մէկ անգամով , վանտով հրապարակին մէջ , 2000էն աւելի ձեռագիրներ և յիշատակարաններ այրած էին :

Ներկայ դարու մէջ՝ մեծ գրատան կից Շէրէն և տ'Օզիէ երկու սենեակներ աւելցան , և Հապըտուայեոի հաւաքումը , 100 , 000 հատոր , որ գլխաւորաբար գաղղիական յեղափոխութեան վրայ կը խօսին , 2000 հատոր վոլդէրի և 1500 հատոր Մոն-դէյնի վրայ : Իսկ վերջի տարիներու ամենէն աւելի թանկագին գնմանց մին է Աշպուրնամի հաւաքումը :

1855ին Ազգային մատենադարանը ընդ գրեանս և փոքր հրատարակութիւնս գրեթէ երկու միլիոն հատոր ունէր . ներկայիս միայն գրոց թիւը գրեթէ նոյն չափ է , և ամէն տարի 50 , 000 հատոր կ'աւելնայ :

ՈՒՍՈՒՄՆ ՀԱՅ ԼԵԶՈՒԻ

(Տես յ'էջ 338)

Փ. Մ. ՊՐՈՍԷ

25. Հայաստանի հին պատմութիւն ըստ սրբագիր և բեւոաքանդակ տառից . Sur l'histoire ancienne de l'Arménie, d'après les textes hieroglyphiques et cunéiformes. Ընթերցեալ յ' 13 ապրիլ 1871 :

26. Երկու բեւոաքան արձանագրութեանց վրայ՝ զոր Ռուս-Հայաստանի մէջ գտաւ Գասթնէր : Տեղեկագիր Պրոսէ և Գիւնիք պարոնայց , հանդերձ Լէրշի մէկ յիշատակագրովը . Notice sur deux inscriptions cunéiformes, découvertes par M. Kästner dans l'Arménie russe. Rapport de MM.